

EL PROCÉS D'INSTITUCIONALITZACIÓ DE LA SOCIOLOGIA CATALANA

UNA ANÀLISI A TRAVÉS DEL DISCURS CIENTÍFIC REFLECTIT A LA REVISTA *PAPERS* (1972-1993)

José Antonio Noguera, Francisco J. Miguel Quesada, Xavier Rambla

La bibliografia sobre la institucionalització de la sociologia a Espanya recull les línies generals de les interpretacions d'aquest procés avançades fins ara. En general, aquestes anàlisis han buscat les grans causes i conseqüències de l'assentament de la disciplina.

Una de les primeres consideracions ha estat vincular el retard de la institucionalització i el suposat fracàs de la burgesia a consolidar la seva revolució (Gómez Arboleya, 1954; A. De Miguel, 1972). Als mateixos anys setanta aquesta tesi ja va rebre diverses crítiques contra la seva dubtosa vàlidesa empírica: d'una banda, hom va combatre el criteri d'amidar la institucionalització de la sociologia a Espanya en funció del nombre de càtedres i d'instituts que n'adoptaven el nom; d'una altra, la hipòtesi del caràcter burgès del coneixement social no encaixava amb el fet que els primers connats d'investigació social van aparèixer a la ciutat administrativa de Madrid en comptes de les ciutats burgeses de Barcelona o Bilbao (Sotelo, 1973).

La segona aportació respecte això subratllava la importància de la sociologia per legitimar l'hegemonia nord-americana (Sotelo, 1973). En aquest cas, els crítics reclamaren una comparació amb l'Amèrica llatina. Recordaven que els referents teòrics de la sociologia espanyola havien estat els mateixos que els mundials durant la primera i la segona meitat del segle xx, però que la sociologia empírica tan sols havia arrelat quan entrava en crisi als països centrals. El raonament continuava apuntant que aquesta sociologia empírica havia estat una carta en mans dels partidaris de modernitzar la vida pública. Com els altres països perifèrics, la recerca aplicada havia suggerit les possibilitats de modificar les

pautes tradicionals i autoritàries d'administrar la cosa pública. Per aquest motiu fins i tot els seus defensors més moderats havien estat perseguits per la justícia franquista (Marsal, 1977).

Som del parer que la sociologia del coneixement científic desenvolupada arran del "programa fort" ens forneix en canvi els instruments per superar aquesta discussió basada en posicions tan esquemàtiques i per conceptualitzar més precisament sobre aquesta qüestió. En particular, els models de Barnes i Bloor sobre la influència que els interessos socials de la ciència (de la comunitat científica, dels professionals o dels agents socials més significatius en un moment donat) i els seus interessos instrumentals (de predir, manipular i controlar la realitat) exerceixen entre si, suggereixen diverses preguntes de caire històric (González de la Fe [et al.], 1988; Bloor, 1976; Barnes, 1987). Més que preguntar-nos sobre la missió de la burgesia, és a dir, més que continuar les reflexions del pensament polític republicà del s. xix, una història de la sociologia espanyola hauria de preguntar-se quins agents socials estigueren interessats en la sociologia a l'època de l'estat liberal.

La resposta d'aquesta pregunta reclama una anàlisi forçosament comparativa. Segons les investigacions i els balanços coneguts, la sociologia va interessar els regeneracionistes i els catòlics de Madrid cap el tombant de segle (Gómez Alboleya, 1992; Torres, 1992; López, 1992), però també els anarquistes catalans (Torns, 1986). Si a més a més ens preguntem quines motivacions han dut els jesuïtes de Deusto a incorporar-la, encara s'evidencia més la multiplicitat d'agents socials que van apropar-s'hi. El problema és similar quan mirem la sociologia que col·laborava amb el franquisme. Coneixem les institucions que van anar introduint-la tímida a la Universitat, de les quals van sorgir molts estudis aplicats sobre la família i els hàbits religiosos de la població (López, 1992). Podem parlar de l'interès dels militars per conèixer els valors patriòtics dels soldats de lleua, que van dur-los a realitzar multitud d'enquestes castrenses (Losada, 1990). I podem esmentar els conflictes dels actuals sèniors de les universitats de Madrid amb el règim franquista (Torres, 1992). Així doncs, també en aquest període van ser diversos els agents que van adreçar-se a la sociologia, i per tant els interessos socials que inevitablement es van combinar amb els seus interessos instrumentals.

Dues recerques sobre l'etapa universitària de la sociologia a Espanya coincideixen a assenyalar-ne les mateixes transformacions. Tant a Madrid com a Catalunya el debat científic no ha estat gaire intens, per molt que els paradigmes no s'hagin unificat pas. Potser la diversitat dels agents interessats i la crua divisió entre sociologia franquista i sociologia opositora tinguin a veure amb aquesta manca de discussió entre enfocaments. Però el que és cert és que les antigues institucions eclesiàstiques, militars o elitistes han perdut protagonisme davant d'uns departaments de sociologia menats per persones que discrepen sense discutir.

Per el cas de les universitats de Madrid, podem referir-nos a una recerca basada en entrevistes amb els sèniors de la comunitat científica (Torres, 1992). Aquests professors mostren la seva preocupació perquè l'*ethos* universalista mertonianà no ha quallat en la seva disciplina.

Paradoxalment es declaren reticents a la cooperació amb altres col·legues, però reconeixen que *de facto* acaben cooperant. Argumenten aquesta contradicció recordant que el funcionament real dels equips no es basa només en la similitud temàtica, sinó en l'amistat amb persones dedicades a temes propers. L'apadrinament, doncs, acaba perjudicant la possibilitat de debatre amb calma:

La consecuencia sería la marginación de la importancia del debate y la crítica, que deben ser citados para disminuir la tensión derivada de la estrategia de padrinazgo. En la explicación de esta cuestión cabría considerar, factores personales al margen, el hecho de que la institución central de nuestra comunidad, la universidad, se ha caracterizado por la ausencia de investigación, lo cual, amen de reducir las posibilidades de obtener un índice fiable de la calidad individual de los miembros de la comunidad, permite a la profesión ocupar su tiempo en otros quehaceres (políticos, por ejemplo) o estrategias (Lucha interna por los escasos recursos, por ejemplo) (Torres, 1992, pàg. 28).

La tradició de les oposicions a càtedra, l'existència de clans, la joventut de la disciplina, la dedicació a l'activitat política, el recurs continu a les diferències ideològiques, i la dificultat de coordinar la recerca a dintre de la universitat, tots aquests factors probablement expliquen la migradesa de les discussions que podrien haver constituït una tradició de comunicació científica fluïda (Torres, 1992).

L'anàlisi quantitativa dels continguts publicats a *Papers. Revista de Sociologia* replica en bona mesura els resultats de les entrevistes als sèniors de Madrid. Aquests resultats destaquen dos efectes.

D'una banda, cadascuna de les tres grans concepcions de la ciència social s'ha parapetat en alguna especialitat. D'aquesta manera, la concepció empírico-analítica aconsegueix unes sobrerrepresentacions força significatives en els terrenys de la teoria i metodologia o de la política, ocorre el mateix quan observen la relació entre els articles comprensius-hermenèutics i els temes sobre cultura i educació, i una altra volta es reproduïx la sobrerrepresentació a la cruïlla entre l'enfocament crític-dialèctic i les especialitats d'estructura i treball (Martin [et al.], 1994).

A més a més, no es pot dir que la comunitat científica s'hagi especialitzat a mesura que aconseguia consolidar-se sobre unes institucions acadèmiques com ara el Departament de Sociologia de la UAB, l'Associació Catalana de Sociologia, o bé la Facultat de Ciències Polítiques i sociologia de la UAB. Aquestes circumstàncies no han estimulat els i les articulistes a concentrar les seves referències bibliogràfiques en unes temàtiques, ni a renovar contínuament

aquestes referències, ni a fer servir i reelaborar uns marcs teòrics propis (Marín [et al.], 1994).

Sens dubte hem de matisar que cal més recerca per aclarir el sentit del vincle entre les pràctiques i els discursos científics, i també, ja que els models no són intercanviables, per comparar la institucionalització de les ciències naturals i la institucionalització de les ciències socials en un mateix context. Però de moment els dos estudis suggereixen una mateixa hipòtesi, que el model de Barnes i Bloor permet formular en termes generals: el caràcter particularista dels col·legis invisibles, i la importació automàtica de teories generals -sense comparar sistemàticament el context on s'apliquen i el context on es generaren- han compartimentat les especialitats de la sociologia espanyola i han col·lapsat la comunicació científica.

Hem definit conscientment una hipòtesi esquemàtica per tal de suggerir l'interès d'una comparació a tres bandes. Tot i que aquesta sigui una apreciació intuïtiva, el fet que la sociologia portuguesa hagi proposat i utilitzat una teoria crítica del centre i la perifèria, la qual marca decisivament la feina realitzada allí en els camps de la sociologia jurídica, la sociologia de la salut, la sociologia de l'educació, l'estructura social i la teoria sociològica, fa pensar que la situació podria ser distinta a Portugal. És clar que abans cal conèixer el pes específic d'aquest enfocament a dintre de la comunitat científica, però una ullada ràpida a la *Revista Crítica de Ciències Socials* ens fa pensar en l'interès de comparar-la amb *Papers*. Per tant, l'anterior hipòtesi potser podria ser contrastada mitjançant un estudi comparatiu de:

- a) dues comunitats científiques que es queixen de la seva manca de debat: la comunitat de Madrid, que elabora la revista *Política y Sociedad*, i la comunitat de Catalunya, que elabora la revista *Papers*; i
- b) una comunitat científica que declara la seva aspiració a fer una tasca autònoma respecte del centre del sistema mundial: la comunitat portuguesa que elabora la *Revista Crítica de Ciències Socials*.

L'estudi del col·legis invisibles es podria fer operatiu amb les històries de vida dels sèniors de les tres comunitats, les quals, junt amb l'anàlisi estadística de la procedència dels autors, aportarien també els criteris empírics per enregistrar el tipus de relació amb la comunitat internacional. D'una altra banda, l'anàlisi quantitativa de contingut permet operativitzar, com hem vist a l'estudi de *Papers*. *Revista de Sociologia*, el complex de dimensions de l'especialització i de la comunicació científiques. Aquest procediment permetria esbrinar si els tres casos són similars o diferents quant al caràcter del col·legis invisibles, de les relacions internacionals i del contingut dels discursos. Si fossin diferents, a més, seria possible perfilar amb més cura si aquells efectes hipotètics resulten versemblants.

BIBLIOGRAFIA

- BARNES, B. *Sobre ciencia*. Barcelona: Labor, 1987.
- BLOOR, D. *Knowledge and social imaginery*. London: RKP, 1976.
- DE MIGUEL, A. *Homo sociologicus hispanicus*. Barcelona: Seix-Barral, 1972.
- GÓMEZ ARBOLEYA, E. "Sociología en España". *Revista de Estudios Políticos*. Núm.98 (1958).
- GONZÁLEZ DE LA FE, T.; SÁNCHEZ NAVARRO, J. "Las sociologías del conocimiento científico". *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*. Núm 43 (1988).
- LÓPEZ CALVO, Lourdes. "Un análisis de la evolución temática en la producción bibliográfica de la sociología española (1940-1983)" [Ponència presentada al IV Congrés Espanyol de Sociologia Madrid, 1992].
- LOSADA, J.C. "Tres elements ideològico-polítics de la revista *Ejército*, 1940-1958". A: BARBAGALLO [et al.]. *Franquisme. Sobre resistència i consens a Catalunya*. Barcelona: Crítica, 1990.
- MARÍN, J. [et al.]. "La comunicació científica i el procés d'institucionalització a la sociologia catalana. El cas de la revista *Papers* (1973-1993)". *Papers. Revista de Sociologia*. 1994 [En premsa].
- MARSAL, J.F. "La sociología académica española después de la guerra civil". A: *Teoría y crítica sociológicas*. Madrid: biblioteca Universitaria Guadiana, 1977.
- SOTELO, I. "Sobre la institucionalización de la sociología en España". *Sistema* núm. 3 (1973).
- TORNS, T.. *Sobre los orígenes de la sociología en Cataluña. Las aportaciones de los anarquistas (1864-1910)*. [Tesi Doctoral]. Universitat de Deusto. 1986.
- TORRES, C.A. "La comunidad de sociólogos en España" [Comunicació presentada al IV Congrés Espanyol de sociologia. Mdrid, 1992].